

УШАНОВУЮЧИ МАЙСТРІВ...
(на пошану видатних українських мовознавців
Л. А. Лисиченко та О. Г. Муромцевої)

УДК 811.161.2'373:355.01

Т. П. Вільчинська, Г. В. Бачинська,
О. С. Вербовецька

КОНЦЕПТ “ВІЙНА” В УКРАЇНСЬКІЙ
ПАРЕМІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ
(до 95-річчя від дня народження проф. Л. А. Лисиченко)

Стаття присвячена дослідженню концепту “війна” в українській паремійній картині світу. Аналіз показав, що його архітектоніка реалізується в акціональному фреймі, структуру якого формують шість слотів: «Ім’я дії та його властивості», «Актант-суб’єкт та його властивості», «Актант-об’єкт та його властивості», «Зброя», «Хронотоп», «Результат дії», презентовані назвами бойових дій, захисників і ворогів, зброї, просторово-часових параметрів та результатів воєнних дій. Підтверджено, що в умовах сьогодення ці позиції піддаються певним змінам, проте істинні цінності залишаються сталими.

Ключові слова: *концепт, війна, фрейм, слот, українська паремійна картина світу.*

Vilchynska T., Bachynska H., Verbovetska O. The Concept of “War” in the Ukrainian Paremiic Picture of the World (to the 95th Anniversary of Prof. L. A. Lysychenko). *The article is devoted to the study of the concept of “war” in the Ukrainian paremiic picture of the world. The interest in this concept, on the one hand, is due to the reorientation of scientific interests, in particular, the understanding of the concept as a cognitive tool of influence on human consciousness, and on the other hand, the need to study the military segment of the Ukrainian ethnolinguistic picture of the world. The purpose and tasks of the article were to reconstruct the framework structure of the concept “war”, to find out the peculiarities of its functioning in Ukrainian proverbs and sayings, and to determine its position in the conditions of the full-scale Russian-Ukrainian war, which began on February 24, 2022. In the course of the study, it was established that the architecture of the concept “war” is expressed in the action frame, the structure of which consists of six terminal positions: «Name of the action and its properties», «Actant-subject and its properties», «Actant-object and its properties», «Weapon», «Chronotope», «Result of action».*

It has been confirmed that in modern conditions these positions are undergoing certain changes, but the true values remain constant: war is evil, the defenders deserve respect and praise, the enemy – contempt and condemnation, and the result of the war should be the victory of the people who defend their homeland. The specified slots are filled with top names of the analyzed concept, names of defenders, enemies, weapons, spatio-temporal parameters of the war and results of military operations. The conducted research showed that the national consciousness contains many components that can be actualized when historical conditions form a favorable ground for them. The value of such studies is in their applied nature, in particular, when concepts are considered as an effective means of influence, an effective linguistic tool for countering enemy propaganda, especially during the Russian-Ukrainian war, which continues today.

Key words: *concept, war, frame, slot, Ukrainian paremiic picture of the world.*

Протягом останніх десятиліть одним із ключових завдань когнітивної парадигми сучасних мовознавчих студій є вивчення мовної картини світу. До розв'язання проблеми її взаємодії з концептуальною картиною світу та культурою зверталася й відома українська дослідниця Л. Лисиченко в таких фундаментальних працях, як «Лексико-семантичний вимір мовної картини світу» (Лисиченко, 2009) та «Ці невичерпні глибини мови» (Лисиченко, 2011). Зокрема, науковиця стверджує, що мовна картина світу є засобом вираження не тільки знань про предметний світ, а й засобом формування духовного світу, тих надбань, які безпосередньо не сприймаються органами чуття, а постають «у результаті складних психо- і логіко-ментальних процесів, у яких мова виступає знаряддям об'єктивації духовного світу» (Лисиченко, 2011: 37). Важливим є її висновок про те, що «питання про мовну картину світу та її зв'язок із духовним життям людини на домовному, логіко-концептуальному рівнях має не лише велике теоретичне лінгвістичне значення, але є також питанням про ментальність сучасного українця та інтелектуальний і морально-естетичний розвиток нації» (Лисиченко, 2004: 41). Загалом праці Л. Лисиченко містять перспективні ідеї, пов'язані з лінгвістичним осмисленням засобів вербального кодування важливих для етносу цінностей. Чи не найбільше духовних цінностей фіксують народнопоетичні (фольклорні) тексти як “невичерпна криниця” народних думок і сподівань.

Вступ

В умовах повномасштабної війни росії проти України актуалізується проблема дослідження мілітарних концептів в українській мовно-національній картині світу, насамперед таких, як "війна" і "мир". Незважаючи на те, що вказані концепти й раніше привертали увагу науковців, вони й досі залишаються недостатньо вивченими, а напрями їхнього дослідження зводяться або до ескізної реконструкції, або до їхнього контрастивного зіставлення, причому переважно в медійному та художньому дискурсах (Вільчинська, 2017; Гоменюк, 2018; Материнська, 2019). Водночас дослідження цих концептів у паремійній картині світу якщо й проводилися, то спорадично, здебільшого з використанням традиційного сигніфікативного підходу концептології.

Актуальність запропонованої теми зумовлена науковим інтересом до мілітарного складника в паремійній картині світу українців, що особливо важливо під час повномасштабної російсько-української війни, коли концепти почали активно використовувати як когнітивні інструменти прихованого впливу на людське позасвідоме, що змушує мовознавців розробляти нові підходи до їх аналізу.

Крім того, на актуальність теми впливає матеріал дослідження. Про перспективність вивчення українських фольклорних текстів писало багато українських науковців. Зокрема, на думку В. Кононенка, «вивчення художньо-ціннісних орієнтацій, символічних образів, що їх виплекало українство, у свою чергу, відкриває шлях до підняття етнокультурологічних засад національного світосприйняття, закладає підвалини картини світу, що виокремлює національну спільноту» (Кононенко, 2008: 98).

За словами Н. Данилюк, саме «мова фольклору свого часу виконувала функцію пізнання та осягнення світу. Вона не просто відображала, копіювала навколишню дійсність у науковій свідомості, а й створювала свою особливу мовну картину світу, яка певним чином відрізняється від загальномовної і тих, що формуються в художньому тексті під впливом індивідуально-мовних образів» (Данилюк, 2008: 91).

Українські науковці, відстежуючи народне світобачення через призму фольклорного тексту, аналізують мову народнопоетичної творчості як феномен культури, резервуар культурного змісту, засіб

проникнення до ієрархії культурних цінностей, інструмент інтерпретації, категоризації й концептуалізації вторинних семіотичних систем. Фольклорний текст становить складне закодоване повідомлення, яке можна інтерпретувати лише володіючи вербальним кодом, що розкриває особливості народнопоетичної картини світу.

У лінгвістиці представлені численні спроби дослідження різних фрагментів української етномовної картини світу (народної пісні) (Н. Данилюк), думового епосу (Т. Беценко), загадок (А. Мойсієнко), замовлянь (О. Остроушко), казок (Т. Жук) та ін. Водночас, на наш погляд, недостатньо уваги приділено було ментально-мовному опису-моделюванню різних за інформаційним спрямуванням паремійних одиниць, що є найвищим проявом народного духу, глибин народної філософії, етики та естетики й репрезентують відповідну картину світу.

Як зазначав В. Жайворонок, у «паремії маємо яскраво виражену фреймову (типову) подієву ситуацію, що втілюється в узагальнений цілісний образний зміст усталеного вислову, зорієнтованого на подальше його використання, зокрема як складника інших текстових одиниць. У результаті маємо усталений концепт етнокультури...» (Жайворонок, 2007: 19).

У статті, зважаючи на запропоноване Л. Лисиченко структурування картини світу – превербальна, концептуальна й мовна, погоджуємося з дослідницею, що однією з важливих одиниць її моделювання є концепт, який може складатися з дрібніших одиниць – фреймів, якими є «окремі ознаки і зв'язки концепту...» (Лисиченко, 2011: 125).

Використання фреймового підходу в лінгвокогнітології полягає у виявленні слотів і підслотів концепту, сукупність яких утворює своєрідний смисловий каркас, що дає змогу наочно представити його внутрішню наповненість.

До переваг фреймового підходу У. Карпенко-Іванова серед інших зараховує такі: універсальність – можливість пристосувати реконструйовану фреймову мережу для відтворення структури будь-якого іншого концепту; уніфікованість – здатність використовувати реконструйовані фрейми для відтворення структури концепту в інших лінгвокультурах; проспективну спрямованість, зумовлену прогнозувальною силою фрейму та ін. Ефективність використання фреймового підходу для аналізу концепту “війна” дослідниця продемонструвала у своїй монографії (Карпенко-Іванова, 2006: 44).

З огляду на те, що концепт “війна” є семантично виразнішим, когнітивно багатограннішим, ніж “мир”, й акцент у більшості досліджень роблять саме на ньому, він і став об’єктом наукових зацікавлень у запропонованій розвідці.

Мета статті – реконструювати фреймову структуру концепту “війна” в українській паремійній картині світу. До завдань дослідження належать: 1) відновити структуру відповідного акціонального фрейму; 2) простежити особливості реалізації аналізованого концепту в національномовній картині світу українців; 3) визначити його позицію в умовах російсько-української війни.

Методи дослідження

Окреслена мета передбачає використання інтегрованої комплексної методики аналізу концептів, вилучених із паремійних текстів – прислів’їв і приказок. Осмислення такого сегменту українського народнопоетичного масиву, з одного боку, передбачає використання загальнонаукових (спостереження, аналізу, синтезу, узагальнення) та парадигмальних методів (описового, структурного, функціонального), а з іншого – спеціальних, зокрема когнітивно-інтерпретативного, насамперед прийоми концептуального та фреймового аналізів, безпосередньо спрямовані на моделювання досліджуваного концепту. Відбір мовних даних здійснювався способом суцільного вибирання.

Виклад основного матеріалу

Аналіз концепту “війна” в паремійних текстах було здійснено шляхом відтворення фреймів, структура яких складається з низки слотів. Архітектоніка досліджуваного концепту увиразнюється в акціональному фреймі, що об’єднує такі термінальні позиції, як «*Ім’я дії та його властивості*», «*Актант-суб’єкт та його властивості*», «*Актант-об’єкт та його властивості*», «*Зброя*», «*Хронотон*», «*Результат дії*». Слот «Ім’я дії та його властивості» в історичній ретроспективі заповнюють назви вершинних імен концепту, як-от *війна*, рідше – *поле*, *бій*, *атака*, пор.: *На війні не без убитого* (Багмет, 2004: 64); *Краще вмерти в полі, ніж у баб’ячому подолі, Хочеш спокою – готуйся до бою* (Северинюк, 2014: 110, 145).

Щодо властивостей імені дії у фольклорному дискурсі, то вони частіше реалізуються через метафоричну призму. Типізоване уявлення

про війну експлікують декілька блоків концептуальних метафор, перший з яких *Загальні уявлення про війну* виявляє істинні цінності для людини, напр.: «війна – болото, злото, зашморг, дійна корова, беззаконня»: **Війна – кому болото, а кому злото, Війна – кому вірвова, а кому дійна коровка, Як війна шаліє – то закон німіє** (Северинюк, 2014: 144); «війна – вода»: **Війна, як вода: в одного бере, а другому дає** (Прислів'я, 1991: 268); «війна – матір»: **Кому війна, а кому матір рідна** (Прислів'я, 1991: 268); «війна – горе»: **Бодай тому тряся, кому війна щастя** (Народ, 1985: 134); «війна – кров»: **Нема моря без води, а війни без крові** (Українські, 2008: 60).

Другий блок *Війна і людина* містить комплекс уявлень про фізичні та духовні обмеження, які завдає людині війна, напр.: «війна – смерть, загибель»: **В сім'ї не без уroda, на війні – не без урону** (Багмет, 2004: 64).

Загалом серед численних когнітивних метафор війни центральне місце посідає саме антропоморфна, тобто війна може виконувати осмислені дії: **Війна гроші їсть, а кров'ю запиває** (Багмет, 2004: 64), мати схожу будову фізіологічних систем: **Війна носить шрами й рани** (Прислів'я, 1991: 268). Народ наголошує на особливій кровожерливості війни, що демонструють численні паремії: **Війна кров людську п'є, Війна людей їсть, а кров'ю запиває, Війна кров'ю звеселяється** (Прислів'я, 1991: 268); її характеризує потяг до руйнування: **Мир будує, війна руйнує** (Народ, 1985: 134). Загалом у паремійній картині світу війна часто протиставляється миру, демонструючи зміщення ціннісних парадигм, хаотизацію, експансію насильства тощо.

Маркерами війни в прислів'ях і приказках є насамперед аудіальні й візуальні, напр.: *Про війну гарно чути, але важко її бачити* (Українські, 2008: 60) або *Дай Боже вам побитись, а нам подивитись* (Северинюк, 2014: 144).

Наступні два слоти репрезентують виконавця дії чи носія ознак і того, на кого ці дії спрямовані, відповідно це «*Актант-суб'єкт та його властивості*» й «*Актант-об'єкт та його властивості*». Перший слот представлений насамперед термінальним підслотом «Військово-службовці», який заповнили позиції: 1) представники командирського складу; 2) рядові військовослужбовці; 3) представники недержавних об'єднань. Центральна постать на війні – це, безперечно, командир, номінований як відповідною лексемою, так й іншими – *полковник*,

генерал, в історичній ретроспективі – *отаман, гетьман, воєвода, комрат*, рідше – *провод, рада, голова*. Їм підлягає військо, означене як *солдати, козаки, жовніри, рекрути*. Окремо ворогу протистоять партизани. Пор.: *Міцний полк командиром, Без доброго командира військо – отара* (Багмет, 2004: 63); *Без гетьмана (проводу, голови, ради) і військо гине, Поганий той солдат, який не думає бути генералом* (Прислів'я, 1991: 268, 270); *Терпи козак – отаманом будеш* (Українські, 2008: 60); *Жовнір не має ні тата, ні брата, лиш комрата* (Прислів'я, 1991: 269–270); *Хто має викрути, не піде в рекрути* (Багмет, 2004: 63); *Фашисту відплата – партизана граната* (Народ, 1985: 134).

Актантом може бути й конкретний суб'єкт, як-от: Богдан Хмельницький, Максим Залізняк, Іван Мазепа, Іван Скоропадський та ін., напр.: *Від Богдана до Івана не було гетьмана* (йдеться про Хмельницького й Мазепу) або *Іван носить плахту, а Настя – булаву* (Іван – тут гетьман Скоропадський, відомий своїм слабким характером) (Прислів'я, 1991: 269); і знеособлена маса – військо, що в уявленні українців нерідко ідеалізується, напр.: *Військо іде, як мак цвіте, Наперед війська не виривайся, а ззаду війська не зіставляйся, Військо міцне воєводою, народ свободою* (Прислів'я, 1991: 269).

Щодо властивостей суб'єкта, то вони представлені назвами актуальних ознак суб'єкта дії як позитивно (частіше), так і негативно (рідше) маркованих. До таких насамперед належать хоробрість, відважність, сміливість, мужність, витривалість: *Хоробрий солдат – міцніший за фортецю* (Українські, 2008: 60); *Не той козак, що рубається, а той, що в сідлі тримається* (Северинюк, 2014: 111); *Сміливий солдат рветься на передову лінію, У війні хто дужчий, той ліпший* (Прислів'я, 1991: 268, 270); *Бій хоробрих любить* (Багмет, 2004: 64).

Народ симпатизує своїм захисникам, тому українські воїни опетизовуються як невибагливі: *Хліб та вода – то козацька їда* (Северинюк, 2014: 110); *Козак із пригориці нап'ється, а з долоні пообіда* (Українські, 2008: 60); готові на самопожертву: *За рідний край життя віддай* (Народ, 1985: 135); *Сам пропадай, а товариша з бою виручай* (Українські, 2008: 60); із твердим характером: *Козак із біди не заплаче* (Українські, 2008: 9). Зазначимо, що всі ці риси знаходять своє найповніше вираження під час сучасної російсько-української війни.

Водночас українці люблять по-доброму покепкувати зі своїх оборонців, спонукаючи їх тим самим позбавлятися негативних рис,

напр.: *Не хвались ідучи в бій, а хвались ідучи з бою, По війні відважних много, Солдат спить, а служба йде* (Прислів'я, 1991: 268, 270); *Ліпше дома косою косити, ніж у війську ранець носити, Хто в атаку ходив, а хто "ура" кричав* (Северинюк, 2014: 145).

Традиційно в межах слоту «Актант-суб'єкт» виділяють підслот «Цивільні суб'єкти», що охоплює мирне населення, яке в час війни нерідко залучається до воєнних дій. У всіх війнах зафіксовано чимало подібних випадків, проте в українських пареміях відповідні уявлення експлікуються рідко, напр.: *Вояка воює, а жінка годує* (Багмет, 2004: 64).

Щодо слота «Актант-об'єкт та його властивості», то основним його репрезентантом є ім'я *ворог*, напр.: *Не журися козаче, хай твій ворог плаче* (Северинюк, 2014: 111); *Де погано діло ведеться, там ворогам добре живеться, Ворог у дорозі, що смерть на порозі, Була гребля, був і став, ішов ворог – все зірвав* (Прислів'я, 1991: 69). В умовах сьогодення ворогів називають по-різному: і рашистами, і москoviтami, і москалями, і кацапами, й окупантами, і загарбниками тощо. У паремійній картині світу українців представлені інші номени. Крім назви *вороги*, це й *фашисти*, *ляхи*, *турки*, *татари*. Пор.: *Спаси нас, Боже, від папи римського та хана кримського* (Северинюк, 2014: 111); *Висипався хміль із міха та наробив ляхам лиха* (Українські, 2008: 9); *Фашист думав панувати – довелось йому сконати* (Народ, 1985: 134).

Маркерами ворога в паремійній картині світу є деперсоніфікація – утрата людської подоби, напр.: *Дивись на ворога як на вовка* (Багмет, 2004: 63); певні властивості організму: *Ворог твій має бистрі очі та чуйні вуха* (Прислів'я, 1991: 69); демонологізація, напр.: *Чорт і вночі воює, і вдень не дармує* (Прислів'я, 1991: 69). Субститутами ворога в прислів'ях і приказках часто є представники хтонічного світу або демонологічні персонажі, пор.: *Не нашого полку, іди собі к вовку!* та *Не нашого сорту, іди собі к чорту* (Прислів'я, 1991: 268).

У пареміях ворог наділений здебільшого негативними якостями, з-поміж яких релевантними є такі, як: жорстокість: *Фашистська вдача – собача, Де фашисти панують, там люди бідують* (Народ, 1985: 134); брехливість, облудність: *Брешиш, ляше, по Сян наше* (Багмет, 2004: 64); боязлива вдача: *Труситься, як фашист після Східного* (Народ, 1985: 134); приреченість на поразку: *Пропав, як швед під Полтавою* (Северинюк, 2014: 111). Подекуди ворога називають також конкретним ім'ям, як-от: *Бреше, як Геббельс* (Народ, 1985: 134).

Досить часто в ретроспективному ракурсі паремій розмежування актанта-суб'єкта й актанта-об'єкта заґрунтоване на протиставленні *свого й чужого*. Ворог як представник чужого знищує культурно значущі об'єкти, позбавлений чеснот, воїн-захисник, навпаки, постає його антагоністом, уособленням народної моралі, напр.: *По чужу голову йти, треба й своєю нести* (Багмет, 2004: 63). Символічною межею, що відділяє своє від чужого, надає сили, є хата, поріг, двері, напр.: *У своїй хаті легше й умирати* (Українські, 2008: 60).

Здавна український народ засуджував зрадництво, що об'єктивується в паремії: *Гірше свій ворог, як чужий* (Прислів'я, 1991: 69), тому вбити ворога не гріх: *Зроби так, щоб ворогам було тяжко* (Прислів'я, 1991: 69). Загалом же через паремії об'єктивуються уявлення про ворога (досить актуальні й сьогодні) як про звіра, чужого, який прийшов, аби вбивати, а отже, його потрібно знищувати: *Ворога, де знайдеш, то бий* (Прислів'я, 1991: 269).

Найбільше найменувань демонструє слот «Зброя». Прийнято розрізняти холодну зброю й вогнепальну. До назв на позначення першої належать такі: *меч, шабля, спис, штик, булава*, напр.: *Яким мечем воюєш, такою й пущю погибнеш* (Паремії, 1991: 269); *Береженого Бог береже, а козака шабля* (Українські, 2008: 9); *Того зроду не чували, щоб рідною кров'ю списи обливали, Не pomoже булава, коли дурна голова* (Северинюк, 2014: 114). Щодо вогнепальної зброї, то, очевидно, що це рушниця, проте переважають паремії зі словом *куля*, напр.: *Куля хоч мала, а повалить і слона, Куля – дура, багнет (штик) – молодець* (Багмет, 2004: 64); *Рана від кулі глибока, а від шаблі широка* (Українські, 2008: 60).

Після Другої світової війни з'явилися паремії зі словами *танк і катюша*, напр.: *Наші "катюші" витрясали з фашистів душі, Наступали танками, а втікали санками* (Народ, 1985: 134). Експлікуються в прислів'ях та приказках і такі назви видів зброї, як *граната, міна*, напр.: *Партизанська міна впала – фашистів закопала* (Народ, 1985: 134). Помітним компонентом у пареміях є й узагальнена назва *зброя*, як-от: *Без зброї слабі й герої, Хто не має зброї, най не йде в бої* (Прислів'я, 1991: 270).

У паремійній картині світу об'єктивуються уявлення і про те, що під час війни можна використовувати як зброю будь-які предмети, зокрема кулаки, пор.: *Годують кулаками попід боками, На кулак треба кулака* або *Як не кийом, то костуром, І палка один раз у рік*

стріляє (Прислів'я, 1991: 53–54). Загалом для народу *Не важливо, чим бити, важливо фашиста вбити, Як не допоможе **гуком**, то допоможе **буком*** (Народ, 1985: 134) (останній приклад засвідчує, що зброєю можуть виступати й вербальні засоби). Зауважимо, що сьогодні захисники України використовують інші види зброї, назви якої уже опоетизовуються народом.

Модель просторово-часової організації війни увиразнює слот «Хронотоп», зокрема мілітарний. Це відбиті в народній свідомості уявлення про просторові-часові параметри війни, сукупність яких формує мілітарний континуум. З позиції просторової організації війна осмислюється як відкритий або закритий простір. У першому разі з-поміж локативів релевантними є назви *поле, степ, сторона, фронт, дорога, стежка*, у другому – конкретні локуси (топоніми, ойконіми, гідроніми) або граматичні маркери (сполучення прийменника *на* з іменником у знахідному чи місцевому відмінках на зразок *на війну, на війні*). Пор.: ***Степ** та воля – козацька доля, Коли стелиться **доріжка**, козакові не до ліжка* (Северинюк, 2014: 110); *Лучче смерть **на полі**, чим життя в неволі* (Прислів'я, 1991: 266) та *Наш **Луг** – батько, а **Січ** – мати – от де треба помирати, Вставай, Максиме, **Україна** гине, Під **Корсунем** родилося, на **Пиляві** хрестилося* (про зростання потуги козацько-селянської армії в битвах проти польських військ) (Северинюк, 2014: 111, 112, 115).

Простір війни теж структурований бінарною опозицією “своє – чуже”. Серед назв її локусів передусім *край, поле, ліс (байрак, бір)*. Пор.: *В чужий **край** не залітаю, щоб крилечка мати* (Прислів'я, 1991: 255). В історично закоріненій паремійній картині світу ліс, з одного боку, – місце боротьби з ворогом, перешкода, що його затримує, сакральний простір, пов'язаний із ритуалом позбавлення життя, а з іншого – місце, що захищає від противника, де людина почувається в безпеці, напр.: *Де **байрак**, там і козак* (Українські, 2008: 9), *Ідем в **ліс** не за дровами, а на боротьбу з ворогами, У **ліс** підемо – захист знайдемо* (Прислів'я, 1991: 62). Щодо таких опозицій, як “перед – зад”, “верх – низ”, то їх ілюструють паремії на зразок: *Лучче мати ворога **ізпереду**, як **ізаду**; Побий на **бісові ліс**, то все з **біса** буде **біс*** (Прислів'я, 1991: 69, 59).

У народній свідомості війна має бути локалізована за межами батьківщини, що експлікується в такій паремії: *Ліпше **війна за границею**, як **дома*** (Прислів'я, 1991: 268).

Щодо часового виміру, то в народному уявленні він асоціюється із часом розплати, зміною реальності, усталених координат, з отриманням досвіду, нарешті, з настанням миру, напр.: *Або голову віднесу, або командиром повернусь* (Багмет, 2004: 64); *Доти воюєш, доки щось не завоюєш; Знищ ворога сьогодні, бо завтра нашкодить; По війні усе мир приходить* (Прислів'я, 1991: 268–269).

Будь-яка війна спрямована на отримання результату, уявлення про який об'єктивується через слот «Результат дії». Зазвичай завершення війни асоціюється з настанням миру, напр.: *Після війни завжди мир буває* (Багмет, 2004: 64). Проте більше цінується мир, що настав саме в результаті перемоги над ворогом, напр.: *Сонце – на літо, зима – на мороз, наша боротьба – на перемогу* (Багмет, 2004: 64).

Досягнення перемоги передбачає помсту ворогам: *Фашист думав панувати – довелось йому сконати* (Народ, 1985: 134); радість, що змінює страх і відчай: *Мир усі люблять, один одного голублять, По війні мир, а по сварці нир* (Прислів'я, 1991: 272). Тому миром потрібно дорожити: *Сила миру не в зброї, а в людях доброї волі* (Народ, 1985: 138). Загалом ця фреймова позиція переходить у площину іншого концепту – “мир”.

Висновки

Аналіз концепту “війна” в українській паремійній картині світу показав, що народна свідомість містить багато компонентів, здатних актуалізуватися, коли історичні умови сформуєть для них сприятливий ґрунт. Для українців не характерні загарбницькі плани, але й своєї землі вони нікому не віддадуть. У прислів'ях і приказках народ пошановує своїх захисників та водночас із легким гумором висміює такі вади, як лінь чи боягузтво. Під час дослідження встановлено, що акціональний фрейм “війна” об'єднує шість термінальних позицій: «Ім'я дії та його властивості», «Актант-суб'єкт та його властивості», «Актант-об'єкт та його властивості», «Зброя», «Хронотоп», «Результат дії». Підтверджено, що в умовах сьогодення ці позиції піддаються певним змінам, проте істинні цінності залишаються сталими: війна – це зло, захисники заслуговують поваги й прославляння, ворог – зневаги й осуду, а результатом війни має бути перемога народу, що захищає свою батьківщину.

Подібні дослідження в їхньому прикладному характері, коли концепти розглядають як ефективний засіб впливу на людське позасвідоме, – дієвий лінгвістичний інструмент протидії ворожій пропаганді, особливо в час російсько-української війни, що триває сьогодні, подалшу розробку якого й уважаємо перспективою дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Багмет, А.**, Дащенко, М., & Андрущенко, К. (2004). *Збірка українських приказок та прислів'їв*. Київ: Техніка. 2. **Вільчинська, Т.** (2017). Концепт “Війна”: особливості мовної об’єктивації в газетному тексті. *Лінгвальні студії*, 34, 110–114. 3. **Гоменюк, О.** (2018). Концепт “Війна” в індивідуально-авторській картині світу Оксани Забужко. *Studia Ukrainica Postaniensia*, 6, 21–26. 4. **Данилюк, Н.** (2008). Етнолінгвістичні дослідження у другій половині ХХ – на початку ХХІ століть і вивчення мови фольклору. *Українська мова*, 3, 90–97. 5. **Жайворонок, В. В.** (2007). *Українська етнолінгвістика. Нариси*. Київ: Довіра. 6. **Карпенко-Іванова, У.** (2006). *Фрейм «Вооружённое противостояние» в русской, английской, итальянской культурно-языковой традиции*. Киев: Изд. дом Дмитрия Бурого. 7. **Кононенко, В. І.** (2008). *Українська лінгвокультурологія*. Київ: Вища шк. 8. **Лисиченко, Л. А.** (2009). *Лексико-семантичний вимір мовної картини світу*. Харків: Основа. 9. **Лисиченко, Л. А.** (2004). Структура мовної картини світу. *Мовознавство*, 5/6, 36–41. 10. **Лисиченко, Л. А.** (2011). *Ці невичерпні глибини мови*. Харків: Цифра-Принт. 11. **Материнська, О. В.** (2019). “Анатомія війни” у сучасних німецькомовних та україномовних масмедіа. *Studia Linguistica*, 15, 165–180. 12. **Пазяк, М. М.** (Упоряд.) (1991). *Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми*. Київ: Наук. думка. 13. **Северинюк, В. М.** *Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями* (2014). Тернопіль: Навч. Книга – Богдан. 14. **Шумада, Н. С.** (Упоряд.) (1985). *Народ скаже – як зав'яже*. Київ: Веселка. 15. **Ярещенко, А. П.** (Авт.-упор.) (2008). *Українські прислів'я, приказки, фразеологічні вирази, крилаті вислови* (2008). Харків: Факт.

REFERENCES

1. **Bahmet, A.**, Dashchenko, M., & Andrushchenko, K. (2004). *Zbirka ukrainskykh prykazok ta prysliviv [Collection of the Ukrainian saying and proverbs]*. Kyiv: Tekhnika [in Ukrainian]. 2. **Vilchynska, T.** (2017). Kontsept “Viina”: osoblyvosti movnoi obiektyvatsii v hazetnomu teksti [The Concept of “War”: Peculiarities of Linguistic Objectification in a Newspaper Text]. *Linhvalni studii – Language studios*, 34, 110–114 [in Ukrainian]. 3. **Homeniuk, O.** (2018). Kontsept “Viina” v indyvidualno-avtorskii kartyni svitu Oksany Zabuzhko [The concept of “War” in Oksana Zabuzhko’s individual picture of the world]. *Studia Ukrainica Postaniensia*, 6, 21–26 [in Ukrainian]. 4. **Danyliuk, N.** (2008). Etnolinhvystychni doslidzhennia u druhii polovyni XX – na pochatku XXI stolit i vyvchennia movy folkloru [Ethnolinguistic research in the second half of the twentieth and early twenty-first centuries and the study of folklore]. *Ukrainska mova – Ukrainian language*, 3, 90–97 [in Ukrainian]. 5. **Zhaivoronok, V. V.** (2007). *Ukrainska etnolinhvistyka. Narysy [Ukrainian ethnolinguistics. Essays]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian]. 6. **Karpenko-Ivanova, U.** (2006). *Frejm “Vooruzhyonnoe protivostoyanie” v russkoj, anglijskoj, italyanskoj kulturno-yazykovoj tradicii [The Armed Confrontation Frame in the Russian, English, Italian cultural and*

linguistic tradition]. Kiev: Izd. dom Dmitriya Burago [in Ukrainian]. 7. **Kononenko, V. I.** (2008) *Ukrainska linhvokulturolohiia [Ukrainian linguistic and cultural studies]*. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian]. 8. **Lysychenko, L. A.** (2009). *Leksyko-semantychnyi vymir movnoi kartyny svitu [Lexico-semantic dimension of the linguistic world picture]*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian]. 9. **Lysychenko, L. A.** (2004). *Struktura movnoi kartyny svitu [The structure of the linguistic picture of the world]*. *Movoznavstvo – Linguistics*, 5/6, 36–41 [in Ukrainian]. 10. **Lysychenko, L. A.** (2011). *Tsi nevycherpni hlybyny movy [These inexhaustible depths of language]*. Kharkiv: Tsyfra-Prynt [in Ukrainian]. 11. **Materynska, O. V.** (2019). “Anatomiia viiny” u suchasnykh nimetskomovnykh ta ukrainomovnykh masmedia [“Anatomy of a War” in the contemporary German- and Ukrainian-language media]. *Studia Linguistica*, 15, 165–180 [in Ukrainian]. 12. **Paziak, M. M.** (Ed.) (1991). *Pryslivlia ta prykazky. Vzaiemny mizh liudmy [Proverbs and sayings. Relationships between people]*. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian]. 13. **Severyniuk, V. M.** (2014). *Tematychnyi slovnyk populiarnykh ukrainskykh prysliviv ta prykazok z komentariamy [Thematic dictionary of popular Ukrainian proverbs and sayings with comments]*. Ternopil: Navch. knyha – Bohdan [in Ukrainian]. 14. **Shumada, N.S.** (Ed.) (1985). *Narod skazhe – yak zaviazhe [People will say when they quit]*. Kyiv: Veselka [in Ukrainian]. 15. **Yareshchenko, A.P.** (Ed.) (2008). *Ukrainski pryslivlia, prykazky, frazeolohichni vyrazy, krylati vyslovy [Ukrainian proverbs, sayings, phraseological expressions, catchphrases]*. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].

Вільчинська Тетяна Пилипівна – доктор філологічних наук, професор, декан факультету філології і журналістики, професор кафедри загального мовознавства і слов’янських мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027, Україна.

Tel.: +38-067-801-53-23

E-mail: tetyana_v@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-4881-6132>

Vilchynska Tetiana Pylypivna – Doctor of Philological Sciences, Full Professor, Dean of Faculty of Philology and Journalism, Professor at the Department of General Linguistics and Slavic Languages in Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University; 2 Maksym Kryvonis St., Ternopil, 46027, Ukraine.

Бачинська Галина Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства і слов’янських мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027.

Tel.: +38-067-52-56-904

E-mail: g.bachynska@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6901-613X>

Bachynska Halyna Vasylivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor at the Department of General Linguistics and Slavic Languages in Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University; 2 Maksym Kryvonis St., Ternopil, 46027, Ukraine.

Вербовецька Оксана Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка; вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027.

Tel.: +38-067-52-56-904

E-mail: Oksana_Werbowetska@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3142-364X>

Verbovetska Oksana Stepanivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Do-cent, Associate Professor at the Department of General Linguistics and Slavic Languages in Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University; 2 Maksym Kryvonis St, Ternopil, 46027, Ukraine.

Надійшла до редакції 02 березня 2023 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Вільчинська Т. П., Бачинська Г. В., Вербовецька О. С. Кон-цепт “війна” в українській паремійній картині світу (до 95-річчя від дня народжен-ня проф. Л. А. Лисиченко). *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. О. В. Халіман. Харків, 2023. Вип. 58. С. 3–16. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.01>

АРА: Вільчинська, Т. П., Бачинська, Г. В., & Вербовецька, О. С. (2023). Кон-цепт “війна” в українській паремійній картині світу (до 95-річчя від дня народжен-ня проф. Л. А. Лисиченко). *Лінгвістичні дослідження*, 58, 3–16. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2023.58.01>